

LATVIJAS EMIGRANTU DZĪVE LIELBRITĀNIJĀ – MOBILITĀTES IESPĒJAS UN IESAKŅOŠANĀS PĒC EMIGRĀCIJAS

Daina Grosa, LU Filozofijas un socioloģijas institūta pētniece

Grāmatā *Latvieši tur. Latvijas emigrantu mobilitāte un iesakņošanās Lielbritānijā 21. gadsimtenā sākumā* Mārtiņš Kaprāns ir aprakstījis Latvijas valstspiederīgo emigrantu dzīvju daudzšķautņainos pavedienus, Latvijas ļaudīm pēdējās desmitgadēs pārceļoties uz Lielbritāniju un iesakņojoties dzīvē tur. Strukturējot savus pētījuma datus un novērojumus pa tēmām, M. Kaprāns atklāj emigrantu dzīvi caur dažādām prizmām. Grāmatas ievadā viņš min, ka “[g]rāmatas konceptuālās arhitektūras centrā atrodas ‘mobilitātes’ un ‘iesakņošanās’ jēdziens. Migranti kā mobilitātes aktori ar savām kustību trajektorijām līdzdarbojas *transnacionāla sociāla lauka* radišanā un uzturēšanā.” (13. lpp.) Šajā īsajā grāmatas definīcijā iekapsulētas Latvijas emigrantu un viņu ģimeņu individuāli ļoti atšķirīgās attiecības ar Latviju un mītnes valsti. Te iekļauti ne tikai iemesli, kāpēc Latvijas valstspiederīgie aizbraukuši no Latvijas (aizbraukšanas iemesli ietekmē emigrantu vēlmi iesakņoties mītnes zemē, kā arī viņu motivāciju dzīvot transnacionālu dzīvesveidu), bet arī viņu dažādā dzīves uztvere un risinājumi, atrodoties un iedzīvojoties jaunajā mītnes valstī.

M. Kaprāns sākotnēji attiecina “sociālās mobilitātes praksi” uz savu paaudzi (tiem Latvijas valstspiederīgajiem, kuri līdz ar Latvijas iestāšanos ES un robežu atvēršanos brīvajam darba tirgum ES bija nesen skolu beigušie vai arī tie, kuri nebija vēl nodibinājuši ģimeni un bija brīvi uz savas ādas izjust un piedzīvot dzīvi citā valstī ar tās iespējām), bet tālāk turpina, ka emigrācija tomēr ir “kopējs un plašāks stāsts par Latvijas sabiedrību un cilvēkiem, kuriem globālā neoliberalā kapitālisma ieprogrammētā darbaspēka kustība ir ļāvusi ietekmēt savu

dzīvi” (10. lpp.). Iespējas, kas pēc emigrācijas radās latviešiem Lielbritānijā “nozīmēja citādas dzīves sākumu, glābšanas riņķi un bezgalīgu iespēju salu” (10. lpp.). M. Kaprāna mērķis nav stāstīt par emigrācijas ceļoņiem, bet gan par dzīvi pēc pārcelšanās: “.. par mobilitātes un iesakņošanās subjektivitāti. Par to, kā Lielbritānija kļūst par mājvietu un kas notiek ar latviešiem, kad viņi pārtop globālās mobilitātes aktoros un sastopas ar citiem migrantiem, kuru biogrāfijā un darbībās ir iestrādāta britu sabiedrības sociālā kārtība.” (12. lpp.)

Grāmatas tēmas aptver vairākas svarīgas emigranta dzīves šķautnes. Mazliet vairāk par 100 lappušu biežajā grāmatā, protams, nav iespējams iedziļināties visos dzīves aspektos un uzsvars tiek likts uz to šķautni, kas skar iesakņošanos Lielbritānijas dzīvē. Tiek aplūkoti jaunās dzīves enkuri, kas ļauj emigrantiem “piezēmēties” un sākt dzīt saknes. Lai gan emigrants nepārceļas kā “balta lapa”, tam līdzī no Latvijas nāk franču sociologa Pjēra Burdjē (*Bourdieu*) par kapitālu dēvētais – “ekonomisk[ais] (labklājība, ienākumi), kultūras (izglītība, gaume, prasmes, kompetences), sociāl[ais] (ģimenes locekļi, draugu un paziņu loks) un simbolisk[ais] (statuss, prestižs)” (13. lpp.). M. Kaprāns jau grāmatas sākumā uzsver, ka pievērsīs uzmanību tam, kā šis kapitāls ar laiku kļūst par emigranta transnacionālo kapitālu, ko viņš var izmantot, pārvietojoties starp abām kopienām – Latviju un Lielbritāniju.

Iepriekš minētos “enkurus” šajā gan daudz-kultūru, kosmopolitiskā valstī (pārsvarā Londona un citas lielās pilsētas), gan tikpat daudz šķiriskā sabiedrībā (arī Londona un lielās pilsētas, bet vēl lielākā mērā lauku ciemati) var būt grūti iemest, bet M. Kaprāns atklāj,

ka “kosmopolitisms un piedāvātās izaugsmes iespējas, kas aizēno milzīgo nevienlīdzību, ir šķītušas īpaši pievilcīgas gados jauniem dzīvesstila migrantiem no Baltijas un Centrāleiropas valstīm” (25. lpp.). Šajā telpā katrs atrod savu vietu – vai tā būtu starp citiem emigrantiem (strādājot fabrikās un fermās, vai pilsētās, kur ir liels emigrantu īpatsvars), vai britu sabiedrībā (Londonā, izcīnot savu vietu augsti kvalificētos darbos vai dibinot pašiem savu uzņēmumu). Viens no vissvarīgākajiem enkuriem ir māju sajūtas rašanās – vai tas būtu irēts dzīvoklis lielpilsētā, vai ar hipotekāru kredītu iegādāts mājoklis piepilsētā (pēc Latvijas Emigrantu kopienas pētījuma (2019) datiem, trešdaļa Latvijas emigrantu jau iegādājušies paši savu īpašumu Lielbritānijā). M. Kaprāna pētījums uzrāda, ka latvieši emigranti savā dzīvesvietā Lielbritānijā jūtas kā mājās (to nereti atskārstot pēc Latvijas apmeklējuma atceļā uz Lielbritāniju: viņi tajā brīdī dodas mājās). Ar šādu apziņu jau tīri psiholoģiski emigrantam ir vieglāk turpināt dzīvi tajā krastā un to sakārtot pēc saviem ieskatiem. “Šajā transformējošajā brīdī izpaužas cilvēka darītspēja, kuru raksturo uzņēmība, racionalitāte, mērķtiecīgums un izdoma.” (34. lpp.) Šis izjūtas un mērķtiecīga rīcība arī liecina par iesakņošanās šajā valstī.

Var teikt, ka viena no vissvarīgākajām, ja ne vissvarīgākā, šķautne Latvijas emigrantiem ir darbs. Kādas ir emigrantu attiecības darba pasaulē – ar darba devējiem, ar citiem darbiniekiem, viņi jūtas aizsargāti vai nepasargāti? Vai darbs viņus apmierina, vai tas dod gandarījumu vai tikai ienākumus? Kāda ir latviešu emigrantu pozīcija salīdzinājumā ar emigrantiem no citām valstīm? Šos un vēl citus jautājumus M. Kaprāns savā grāmatā apskata, intervijās uzzinājis dažādās emigrantu trajektorijas saistībā ar darbu Lielbritānijā. Jo ilgāk Latvijas emigranti dzīvo Lielbritānijā, jo lielāka iespēja, ka viņi savu dzīvi šajā valstī neuztver vairs par islaicīgu. Viņi arī spēj pašreflektēt par to, kā viņi saredz savu sociālo novietojumu britu sabiedrībā, un pārdomāt, ko viņi pienes šai sabiedrībai un ko šī sabiedrība viņiem nozīmē. Šajā apziņas līmenī viņi nav tikai darba ņēmēji vai sociālo pabalstu izmantotāji, bet te jau rodas “jautājums, kas skar sociālo saišu pamatus un strukturē ikviena Lielbritānijas imigranta

iesakņošanās plānus” (58. lpp.). Tiklīdz emigranti saredz savu lomu mītnes valstī plašākā nozīmē (piemēram, iesaistoties pilsoniskajā dzīvē vai veidojot draudzību ar vietējiem iedzīvotājiem, bērniem iesaistoties skolas dzīvē), viņu iesakņošanās jau ir sākusies.

M. Kaprāns savās intervijās ar latviešu emigrantiem Lielbritānijā apspriež arī identitātes sajūtu. Nav pārsteigums, ka M. Kaprāna respondenti “mēdz atsaukties uz etnisko izcelsmi kā personīgās identitātes kulturālo pamatu” (62. lpp.). Diasporas dzīve, izkopjot latvietību ārpus Latvijas savā brīvajā laikā, dod daļai Latvijas emigrantu iespēju izpausties un nezaudēt savas latviskās pamatvērtības. Toties tikai maza daļa Latvijas emigrantu (nedaudz vairāk par 10 %) iesaistās latviešu diasporas publiskajā dzīvē, un to “mobilizējošais spēks ilgākā laika periodā sarūk. Iesakņošanās britu sabiedrībā pārveido migrantu priekšstatus par brīvā laika pavadīšanas iespējām un vājina motivāciju vai pat rada pretestību dalībai organizētās un individuālo brīvību pārāk iegrožojošās aktivitātēs.” (63. lpp.) Toties regulāri braucieni uz Latviju apciemot radniekus stiprina transnacionālās saites un transnacionālu dzīvesveidu, “kura morālo pamatu cementē pārliecība, ka no attāluma arī ir iespējams uzturēt piederību dzimtenei” (84. lpp.). Dzīve starp divām valstīm, kaut nogurdinoša tās piekopējiem, rada iespēju nezaudēt saites ar Latviju un mīlestību pret to.

Latviešu valodas uzturēšana, kā arī angļu valodas apguve ir būtiska ne tikai pašiem emigrantiem, bet īpaši svarīga viņu bērniem, lai sasniegtu dažādus mērķus. M. Kaprāns raksta: “Līdzīgi kā angļu valoda nodrošina sekmīgu iekļaušanos britu sabiedrībā, dzimtās valodas lietošana daudzās latviešu ģimenēs kļūst par attālinātās piederības pamatu.” (87. lpp.) Angļu valodas apguve rada iespējas vieglāk iesakņoties vietējā kopienā, arī veidot “augšupejošo mobilitāti” un iespēju iekļauties citā sabiedrības šķirā. Tajā pašā laikā vismaz ģimenēs ar bērniem bieži notiek dabiska pāreja uz angļu valodu ģimenē (arī tad, ja abi vecāki ir latvieši) un attālināšanās no Latvijas tieši valodas neziņāšanas dēļ.

Pēdējā nodaļā par attālināto piederību M. Kaprāns atsaucas uz sociālantropoģi

Pninu Verbneri (*Werbner*), kas pētījusi pakistāniešus Ziemeļanglijā un piedāvājusi, ka der nošķirt diasporu kā estētisku kopienu no diasporas kā morālas kopienas¹. Verbneres skatījumā estētiska kopiena “ir vērsta uz populārās kultūras produktiem un nostalgiskiem rituāliem un ceremonijām, kas saistīti ar izcelsmes zemi [...] savukārt diaspora kā morāla kopiena akcentē līdzatbildību un politiskas attieksmes izrādīšanu pret izcelsmes valsti notiekošo” (102. lpp). Starp latviešu emigrantiem Lielbritānijā var manīt plašu iesaistes spektru – no dažnedažādām estētiskās kopienas praksēm, kur latvietība ir kā izklaides vai interešu objekts, līdz dziļai iesaistei Latvijas pilsoniskā dzīvē, fiziski atrodoties ārpus Latvijas.

M. Kaprāns pieskaras arī emigrācijas sekām Latvijā – par darbaspēka trūkumu, par iztukšotiem lauku reģioniem un augošu paniku par nācijas izsīkšanu. Viņš gan pauž cerību, ka mobilitāte prom no Latvijas un citām Centrāleiropas valstīm nebūs pastāvīga. Nekas nav pastāvīgs, kā to liecināja *Brexit* balsojums Lielbritānijā un globālā Covid-19 pandēmija, un emigrantu aizbraukšana, arī iesakņošanās ģeopolitisku apstākļu dēļ var tikpat strauji atkal mainīties. M. Kaprāna rezumējums “Taču cilvēka kā sociālas būtnes mobilitāte nekad nav pabeigta. Tas ļauj saglabāt cerību, ka aizbraukušie latvieši radīs dzīvojamu dzīvi ne tikai tur – Lielbritānijā, bet arī šeit – Latvijā” rada sajūtu, ka tas, ko mēs pašreiz redzam, lasot par Latvijas emigrantiem, ir kā fotogrāfija, kas iekapsulē viena laikmeta posmu latviešu tautas garajā vēsturē. Tā nebūt nenozīmē, ka pašreizējā situācija turpināsies mūžu mūžos. To jau var redzēt, ielūkojoties reemigrācijas datos, kas 2022. un 2023. gadā rāda pieaugošu tendenci emigrantiem dažādu iemeslu dēļ atgriezties uz dzīvi Latvijā.

M. Kaprāna Lielbritānijas latviešu dzīves analīze ļauj lasītājam gūt dziļāku ieskatu emigrantu ļoti daudzpusīgajā dzīvē. M. Kaprāns interesantā veidā ievij arī pats savus novērojumus, atrodoties lauka darbā – apskatot un iepazīstoties ar dažādām vidēm, kurās Latvijas emigranti dzīvo. Šī iedziļināšanās, gandrīz vai

iegremdēšanās, vietējā vidē atklāj daudz vairāk par to, ko piedzīvo un izjūt emigranti savā ikdienā, pierodot pie citām dzīves vērtībām, cita dzīves stila un to pieņemot par savējo. M. Kaprāns šajā vidē ienāk kā iecelotājs, vērotājs no malas – iespējams, pat piefiksē nianšes, kuras emigranti, dzīvojot uz vietas, vairs neievēro, jo ir jau pieraduši pie šī atšķirīgā dzīves skatījuma.

Grāmatu var samērā viegli uztvert arī lasītājs, kurš nav pētnieks un nav saistīts ar akadēmisko vidi, brīžiem tā pat lasās kā dokumentāls romāns, kaut lielākoties to nevar ierindot populārzinātniskās socioloģiskās literatūras žanrā. Tā ir pētnieka interviju, novērojumu un socioloģiskas aptaujas datu apkopojums, sastrukturējot dzirdēto un redzēto pa tēmām un izdarot secinājumus. M. Kaprāns veiksmīgi iedziļinājies tādās tēmās kā iesakņošanās, identitāte, transnacionālas piederības sajūta, valodas apguve un uzturēšana, apmierinātība ar dzīvi – visi šie labbūtības aspekti ir vērtīgs pienesums Latvijas migrācijas pētniecībai. Reti tiek veikti pētījumi, kur pētniekam padziļināti izdodas savus subjektus iepazīt un aci pret aci izrunāties lēnām un nesteidzoties. Tas prasa laiku – iegūt respondenta uzticību, lai viņā rastos vēlme dalīties ar savām jūtām par personīgajiem dzīves likločiem.

Kā jau minēts grāmatas ievadā, pētnieks ir koncentrējies uz iesakņošanās tēmu, kas arī detalizēti apskatīta no dažādiem rakursiem. Vēl gan paliek neizpētītas dziļākas sadzīviskas nianšes, piemēram, kā Lielbritānijā dzīvojošie Latvijas emigranti reāli pavada savu ikdienu; ko viņi dzīvē prioritizē laika un naudas izteiksmē; kā viņi pavada savu brīvo laiku un atpūšas; pēc kādiem principiem viņi izvēlas mājokli, rajonu, kurā dzīvo; kā mainās viņu vērtības salīdzinājumā ar dzīves vērtībām, kādas viņiem bija, vēl dzīvojot Latvijā. Šīs tēmas vēl vairāk dotu ieskatu ārzemēs mītošo Latvijas valstspiederīgo dzīvē, un tas, kā, dzīvojot Lielbritānijā, mainās vērtīborientācija un skats uz dzīvi kopumā, varētu būt ievirze turpmākam padziļinātam pētījumam.

Kopumā Mārtiņš Kaprāns ir veiksmīgi paveicis iecerēto – ļāvis lasītājam ieskatīties Latvijas valstspiederīgo emigrantu dzīvē Lielbritānijā un atvēris logu uz viņu pasauli. Sastopoties

¹ Werbner, P. (2002) *Imagined Diasporas among Manchester Muslims*. Oxford : James Curry.

ar ļoti atšķirīgajiem emigrantiem, kuri mīt dažādos Lielbritānijas reģionos, pētnieks ir varējis papildināt kvantitatīvos statistikas datus ar emigrantu pašu “balsi” – ieraudzījis viņu ikdienā, viņu uzskatos par piederības izjūtu, valodu, attiecībām ar citiem emigrantiem Lielbritānijā, ar tiem, kas vēl dzīvo Latvijā, kā arī ar britiem. Tikai sociologam iespējams izprast emigrantu kopienu, uzrunājot emigrantus kā individuus un gūstot ieskatu katra

pasauls uztverē. Šis ieskats indivīdu dzīvē skaidri parāda, ka Latvijas emigrantus nevar visus iedalīt viendabīgā masā – viņu mērķi, motivācija emigrēt un turpināt dzīvot mītnes zemē, vēlmes, prioritātes, sapņi, dzīves uztvere ir ļoti atšķirīgi. Atšķirīgā pasaules uztvere arī nosaka viņu transnacionālo dzīvesveidu (vai arī tā neesamību), kā arī katra indivīda spēju iesakņoties Lielbritānijā un iesakņošanās dziļumu.